

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА
ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ІСТОРІЯ В ДОКУМЕНТАХ

ХЕРСОН
2014

12. Там само, ф. Р-461, оп. 1, спр. 1.
13. Там само, ф. Р-171, оп. 1, спр. 132.
14. Там само, спр. 102, арк. 1; спр. 101, арк. 24, 38.
15. Там само, ф. Р-440, оп. 1, спр. 151.
16. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Херсонська область / Укр. Ін-т нац. пам'яті, Херсон. облдержадмін., редкол.: І. О. Яковлев (голова), В. Ф. Боровик, Т. М. Ющенко, В. С. Кудлай, д.і.н. С. Г. Водотика та ін. – Херсон : ВАТ "Видавництво "Наддніпрянська правда", 2008.
17. Держархів Херсонської області, ф. Р-171, оп. 1, спр. 242.
18. Там само, ф. Р-2, оп. 1, спр. 297.
19. Там само, ф. Р-171, оп. 1, спр. 247.
20. Там само, спр. 248.
21. Там само, ф. Р-369, оп. 1, спр. 14.

© Лопушинська І. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 25.03.2014

О. А. Макієнко

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ АРХІВНОЇ СЛУЖБИ НА ХЕРСОНЩИНІ У 20-х РОКАХ ХХ ст.

Сучасна архівна система України сформувалася в результаті тривалого розвитку архівної справи на українських землях. Кожен регіон відзначився самобутніми архівними традиціями, які стали органічною частиною архівної культури українського народу. Тож досвід архівного будівництва на Херсонщині потребує не менш пильної уваги дослідників, ніж в українських регіонах з потужними осередками культурницької роботи – Київщині, Полтавщині, Харківщині, Чернігівщині та ін.

У квітні 2011 р. архівна служба Херсонщини урочисто відзначила 90-річчя від часу створення. Ювілейна дата стала слушним приводом для підведення підсумків не лише багатогранної діяльності співробітників архівних установ області, але й історіографічного осмислення основних етапів розвитку архівної справи в регіоні [1]. У статті колишнього директора Державного архіву Херсонської області В. Боровика, вміщеній у провідному фаховому часописі "Архіви України", була здійснена спроба узагальнити наукові напрацювання попередників у царині дослідження історії архівного будівництва на Херсонщині – Т. Богдан і О. Дяченко, З. Орлової, І. Сінкевич, А. Карпової, Д. Ганченка, О. Макієнка та ін. [2-9]. Втім, очевидним новаторством публікації стало відведення центрального місця у процесі створення архівної служби на Херсонщині діяльності так званої "Херсонської повітової особливої архівної комісії з вилучення та утилізації архівних матеріалів" (далі – ХОАК) у 1921-1922 рр., до річниці заснування якої власне й було приурочено святкування вказаного ювілею. Наскільки правомірним здається оголошення

Макієнко Олексій Анатолійович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України, м. Київ

сучасного Державного архіву Херсонської області прямим спадкоємцем традицій ХОАК – спробуємо з'ясувати у межах даної публікації.

Революційні події 1917-1921 рр. мали багато в чому руйнівні наслідки для культурної спадщини українського народу. Відсутність ефективної системи охорони культурних цінностей в Україні призвела до втрат численних пам'яток духовної і матеріальної культури. У хаосі революційних перетворень найбільше постраждали архівні зібрання, що ставали об'єктами як стихійного нищення революційними масами “залишків експлуаторського ладу”, так і планомірної утилізації різними адміністративно-господарськими органами.

За оцінками фахівців, у цей час Херсонщина зазнала ледь не найбільших серед українських регіонів втрат архівних документів (до 80 %) [10, арк. 35]. В умовах гострого військово-політичного протистояння загинули архіви більшості губернських, повітових і волосних адміністративних установ – канцелярії губернатора й губернського правління, повітових з'їздів і волосних правлінь, місцевої поліції і жандармерії, а також серйозно постраждали архіви судових установ, органів земського і міського самоврядування, казначейств, навчальних закладів, церков тощо. Достовірно відомо, що співробітники розквартированого в будівлі колишнього губернського земства штабу 6-ї армії Південного фронту користувалися документами земського архіву для опалення приміщення [11, арк. 148]. Однак найбільші випробування на долю місцевих архівів випали вже після утвердження радянської влади в регіоні у 1920 р. Архівам судилося стати однією з жертв військово-мобілізаційної моделі господарювання нової влади.

Ліквідація та реорганізація старих установ радянською владою актуалізували питання про належність їх документальної спадщини. Більшість відомчих архівів були успадковані профільними радянськими установами й продовжували зберігатися в старих приміщеннях (на горищах, у підвалах) під завідуванням канцелярських службовців. Втім надійних гарантій їх подальшого збереження не існувало.

Представники радянської бюрократії сповідували цілком прагматичний підхід до архівних цінностей. В умовах господарської руйни місцеві архіви перетворилися на джерело паперових ресурсів для радянських установ. Гострий паперовий дефіцит загрожував нормальному функціонуванню управлінського апарату, тому вже навесні 1920 р. нові власники архівів організували процес розбирання архівних справ для подальшого їх практичного використання [12, арк. 116, 314; 13, арк. 123; 14, арк. 44]. Частина документів планувалося зберегти для потреб відомчого діловодства, а за рахунок інших – поповнити паперові запаси установ. Стихійний процес вилучення чистого паперу з архівних справ силами канцелярських службовців поступово переріс у масштабну утилізаційну кампанію, в якій були задіяні потужні виробничі ресурси (майстерні, технічне устаткування, спеціальні робітники). Провідне місце у цьому процесі займав поліграфічний відділ Херсонського повітового раднаргоспу (з серпня 1920 р. – Групове управління поліграфічної промисловості) – головний претендент на отримання монопольного права господарської експлуатації архівів. Лише силами його працівників влітку 1920 р. в херсонських архівах щомісячно відбиралося 0,5 млн. аркушів чистого паперу [15, арк. 51, 71, 114]. Вилучення паперу супроводжувалося руйнуванням справ й розпорощенням документів. Подальша безконтрольна утилізація архівних

документів загрожувала повним знищенням документальної спадщини дореволюційних установ на Херсонщині.

У постреволуційну добу справа охорони культурної спадщини на Херсонщині знаходилася у глибокому занепаді. Херсонський та Дніпровський повітові відділи народної освіти не мали в розпорядженні ані організаційних механізмів, ані матеріально-технічного забезпечення, ані відповідних людських ресурсів для повноцінної пам'яткоохоронної роботи. Ухвалене РНК УСРР 20 квітня 1920 р. "Тимчасове положення про архівну справу", яке оголошувало всі архіви загальнонародним надбанням, забороняло утримувачам архівів їх знищувати, продавати або передавати, встановлювало контроль архівних секцій при губнаросвітах над архівами, фактично не виконувалося на місцях. Створена в травні 1921 р. архівна секція Миколаївської губнаросвіти свої зусилля сконцентрувала на впорядкуванні архівів губернського центру [16, арк. 1, 3-4]. У структурі ж Херсонської і Дніпровської повітнаросвіти подібних підрозділів взагалі не було передбачено. Спроби провести реєстрацію та взяти під охорону пам'ятки старовини, у тому числі й архіви, на території Херсонщини особливого успіху не мали [17, арк. 112; 18, арк. 11 зв.-12]. Відтак, місцеві архіви були приречені на поступову утилізацію й розпорошення.

У цих умовах у квітні 1921 р. при місцевому повітвиконкомі розпочинає свою роботу "Херсонська особлива архівна комісія з вилучення й утилізації архівних матеріалів" [11, арк. 514]. Обставини її створення й віхи діяльності вже знайшли своє відображення у низці наукових публікацій [8; 9], тож звернемо увагу на ключові моменти, важливі для розуміння наслідків її роботи для розвитку архівної справи на Херсонщині.

Формально функціонування ХОАК вписувалося в роботу існуючої у 1920-1922 рр. системи Особливої Всеукраїнської архівної комісії (ОВАК) при ВУЦВК та її місцевих органів (губернських архівних комісій), яка за рахунок залучення відповідних фахівців мала впровадити елементи наукового підходу до процесу утилізації архівного паперу в регіонах України. Рішення про організацію у Херсоні відділення Миколаївської губернської архівної комісії було прийнято на засіданні ОВАК 15 квітня 1921 р. [19, арк. 37]. Однак власне ініціатива утворення архівної комісії у Херсоні належала представникам зацікавленого відомства – губернського та повітового відділів Всеукраїнського державного видавництва, які за рахунок реалізації архівного паперу намагалися розв'язати проблему постачання місцевих типографій сировинними ресурсами. Недаремно джерела зафіксували іншу, вочевидь, більш точну назву комісії, яка побутовувала у середовищі радянських службовців, – "Утилізаційна комісія при повітвидаві" [20, арк. 5]. Науково-охоронні завдання не фігурували серед пріоритетів засновників Херсонської особливої архівної комісії.

У роботі ХОАК брали участь представник повітвиконкому О. Шматов (голова комісії), представник повітнаросвіти М. Левандовський (секретар) й представник повітового відділу робітничо-селянської інспекції (РСІ) [21, арк. 14]. Аналіз кадрового складу комісії дозволяє стверджувати, що справа опікування документальними цінностями у регіоні була покладена на малокомпетентних в архівній справі осіб. Олександр Миколайович Шматов (1901-?) обіймав посаду заступника завідувача Херсонського повітового відділу Всеукрдержвидаву й члена редколегії газети "Известия", а відтак – наполегливо захищав господарські інтереси

своїх установ у забезпеченні відповідними сировинними ресурсами. Не мав належного досвіду роботи з архівними документами й Микола Олександрович Левандовський (1884-1922), який у дорадянський період працював земським статистиком, а згодом очолював Херсонський музей витончених мистецтв і у складі комісії мав втілювати науковий компонент. Представник РСІ реальної участі в розбиранні архівів не брав, і, судячи зі звітів комісії, практично не відвідував її засідання. Спеціального персоналу у розпорядженні комісії не існувало. Всю технічну роботу з вилучення архівного паперу передбачалося здійснювати під контролем членів комісії на складах Херсонського групового управління поліграфічної промисловості силами наявних працівників [11, арк.515]. Тож не випадковими стали непоправні втрати, завдані непрофесійними діями осіб, далеких від архівної справи.

Через низький рівень збереженості ділових матеріалів ХОАК у фондах Державного архіву Херсонської області, інформацією яких до цього часу здебільшого й оперували місцеві дослідники, склалося викривлене уявлення про результати практичної діяльності членів комісії. Аналіз відповідної документації у фондах ЦДАВО України, держархівів Миколаївської і Одеської областей дозволяє стверджувати про виражені утилізаційні пріоритети у роботі ХОАК.

Згідно “Тимчасової інструкції про порядок виділення ділових, наукових і непотрібних архівних матеріалів” ОВАК від 20 травня 1920 р. місцеві архівні комісії концентрувалися на виявленні й реєстрації архівів, їх розбиранні для подальшого виділення призначених для утилізації архівних справ [22, арк.18-20]. Переліки непотрібних справ мали затверджуватися за участі представників архівних секцій при відділах народної освіти. Архівним секціям передавалися усі документи наукової цінності для зберігання в місцевому історичному архіві, а решта справ на вагу – для утилізації установам Головапелеру. Зберігання архівних документів, визнаних науково цінними або ж утильними, до обов’язків комісії не входило.

Здійснювана ХОАК реєстрація архівів мала на меті передусім виявлення найбільших і найцінніших, з огляду на їх утилізаційний потенціал, місцевих архівів – фінансових (казенна палата, казначейство, банки, кредитні спілки) й судових установ, поштово-телеграфних відділень, митниць тощо. Процес реєстрації не охопив усього розмаїття архівів державних, громадських та релігійних установ, а також не торкнувся приватних архівних зібрань. Здійснюючи розбирання виявлених архівів, члени комісії припускалися грубих помилок у трактуванні інструктивно-методичних документів. Так, усупереч “Тимчасовій інструкції”, що приписувала комісіям у першу чергу розбирати найменш важливі у науковому відношенні архіви із значним обсягом утильних документів (поштово-телеграфного й залізничного відомств, поліцейських управлінь, фінансових установ, приватних фірм і підприємств тощо) [22, арк. 20], в Херсоні першими об’єктами утилізаційної роботи було визначено архіви навчальних закладів, передусім міських гімназій, які були фактично знищені вже до середини травня 1921 р. [11, арк. 514]. Зауважимо, що пункт 7 “Тимчасової інструкції” спеціально звертав увагу на особливу цінність документів просвітницьких установ, які підлягали особливій охороні архівних секцій і комісій, мали розбиратися з особливою обережністю [22, арк. 19]. Водночас, за вимогою повітвиконкому, комісія фактично без належної експертизи передавала архів Херсонської портової митниці для задоволення канцелярських потреб Херсонського військкомату, що зрештою викликало негативну реакцію

Миколаївської губернської архівної комісії [11, арк. 514]. Численні порушення відбувалися й у процесі розбирання архівів фінансово-кредитних установ уліткувосени 1921 р.

Визнані непотрібними архівні документи вивозилися до приміщень Херсонського повітового відділу Всеукрдержвидаву, який 50 % паперу залишав для задоволення виробничих потреб поліграфічних підприємств, а решту передавав у розподільчий відділ Херсонського опродкому для забезпечення канцелярій місцевих установ [11, арк. 514 зв.]. Залишки розібраних комісією архівів продовжували зберігатися у відповідних відомчих установах.

Впровадження нової економічної політики у регіоні лише підкреслило утилізаційні пріоритети архівної комісії. У листопаді 1921 р. діяльність Херсонського повітвидаву була переведена на принципи господарського розрахунку. Через катастрофічну нестачу коштів та сировинних ресурсів під загрозою опинилося видання офіційного органу Херсонського повітвиконкому та повіткому КП(б)У газети “Известия” (з січня 1922 р. – “Херсонский коммунар”) [23, арк. 7]. Тож за клопотанням керівництва повітвидаву Херсонська повітова економічна нарада й повітвиконком у грудні 1921 р. ухвалили безпрецедентний план утилізації залишків херсонських архівів [24, арк. 1 зв.; 25, арк. 235]. Придатний для подальшого використання чистий папір мав бути розподілений порівну між повітовим відділом народної освіти (для виготовлення учнівських зошитів та навчальних посібників) та іншими відділами повітвиконкому, а інший архівний папір – переданий установам Головпаперу в обмін на чистий папір для потреб Херсонського повітвидаву [24, арк. 1 зв.]. Прогнозований прибуток від переробки залишків архівів (не менше 3 000 пудів) обраховувався у майже 80 млн. крб. [24, арк. 7]. Серед безпосередніх ініціаторів даного рішення був О. Шматов – голова Херсонської повітової особливої архівної комісії. Тому відповідальність за санкціонований місцевою владою процес остаточного знищення херсонських архівів у значній мірі лежить на керівництві місцевої архівної комісії.

Останнім епізодом діяльності ХОАК став гучний скандал зі спробою утилізації архіву Херсонського окружного суду, який набув розголосу не лише в губернському центрі, але й у столиці УСРР. Взимку-навесні 1922 р. Херсонський повітвидав через представників архівної комісії здійснив спробу долучитися до процесу знищення архівів дореволюційних судових установ, організованого керівництвом повітового відділу юстиції [26, арк. 6 зв.]. Лише безпосереднє втручання Головного архівного управління при Наркоматі освіти УСРР дозволило призупинити подальшу стихійну утилізацію судових архівів у Херсоні [26, арк. 12-14], а також покласти край подальшій руйнівній діяльності місцевої комісії з вилучення й утилізації архівних документів.

З 31 січня 1922 р. за постановою РНК УСРР “Про ліквідацію діяльності ОВАК, губернських архівних комісій і архівних секцій” від 13 січня 1922 р. місцеві органи ОВАК мали бути ліквідовані, а їх майно та кошти – передані новоствореним губернським архівним управлінням у віданні Головарху УСРР [27, с. 635]. Однак, усупереч нормативним документам, діяльність Херсонської особливої архівної комісії тривала далі. У доповідній записці Головарху УСРР О. Шматов просив допомогти “галодному у всіх відношеннях” Херсону у задоволенні місцевих видавничих потреб за рахунок використання архівних документів [26, арк. 6-6 зв.].

Остаточню функціонування архівної комісії у Херсоні було припинено у квітні 1922 р. окремим розпорядженням Головарху УСРР [10, арк. 35].

Таким чином, Херсонська особлива архівна комісія, не будучи формально архівним органом, справила визначний вплив на становище місцевих архівів. Зусилля комісії були спрямовані на вирішення її головного призначення – виділення й утилізацію непотрібних архівних документів для задоволення паперових потреб місцевих установ. Некомпетентність членів комісії у питаннях архівної справи, невірне застосування інструктивно-методичної бази, невпинно зростаючий тиск місцевих відомчих установ, зацікавлених у подальшій експлуатації запасів архівного паперу, спричинили втрату багатьох цінних у науковому відношенні архівних документів. Можна стверджувати, що всупереч поширеним досі історіографічним оцінкам діяльність ХОАК відіграла переважно негативну роль в історичній долі херсонських архівів.

Досвід роботи ХОАК став безпосереднім поштовхом для актуалізації питання створення державного архіву в Херсоні. Усвідомлюючи катастрофічні наслідки господарювання в регіонах подібних утилізаційних комісій, ГАУ УСРР стало на шлях стимулювання процесу концентрації архівних документів у сховищах губернських архівних управлінь. За планом архівного керівництва республіки вже у 1922 р. в Херсоні для збереження архівних цінностей колишнього губернського центру та його округи мав бути створений окремий історичний архів у завідуванні Миколаївського губернського архівного управління. Його завідувач та співробітники повинні були затверджуватися Головархом УСРР за поданням Херсонської повітнарсовіти [26, арк. 1, 4, 17]. Втім через фінансові та кадрові проблеми реалізувати ідею історичного архіву в Херсоні тоді не вдалося.

У 1922-1925 рр. Херсонщина залишалась на узбіччі процесів архівного будівництва в УСРР. Відсутність уповноважених архівних органів спричинила відсутність контролю за збереженням архівних цінностей у регіоні, неспроможність місцевих установ виконувати доручення архівного керівництва республіки. Так, у серпні 1922 р. в межах реалізації положень Ризького договору для розшуку свого часу евакуйованих до Херсона польських архівів (фабричних інспекторів Варшавської губернії, магістрату м. Ловича) заступник голови ГАУ УСРР, академік Д. Багалій змушений був звертатися за допомогою до завідувача Херсонського музею старожитностей В. Гошкевича [26, арк. 7-9, 11]. Безрезультатний пошук означених архівів тільки підтвердив очевидність гострої потреби у належній організації архівної справи на Херсонщині.

Додаткові проблеми для подальшого архівного будівництва на Херсонщині створила ліквідація у жовтні 1922 р. Миколаївської губернії. Керівництво Одеського губернського архівного управління тривалий час уникало активних дій у реалізації стратегії архівного будівництва на східних окраїнах губернії [28, арк. 128, 136 зв.]. Двічі за три роки Херсон з інспекційними завданнями відвідували уповноважені співробітники Одеського губарху – С. Семенов (у квітні 1923 р.) й І. Окаринський (у вересні 1924 р.). Їх звіти представили картину варварського знищення більшої частини архівних цінностей на Херсонщині в добу постреволуційного *“архівного нестроєння”* [20, арк. 4-6; 29, арк. 37-39]. Саме інспекція одеських архівістів дозволила вперше оцінити масштаби та наслідки руйнівної роботи ХОАК у 1921-1922 рр. Стало зрозумілим, що без створення у Херсоні окружного архівного управління неможливо домогтися кардинальних зрушень у справі виявлення,

концентрації, збереження документів ліквідованих установ, організації користування їх ретроспективною інформацією, а також постановці роботи архівних частин діючих установ.

Упродовж 1923-1925 рр. функції окружного архівосховища фактично виконував архів Херсонського окрвиконкому під керівництвом Луїзи Людвігівни Раппепорт (1897-?), доньки відомого херсонського фотографа Л. М. Раппепорта. Показовим виглядає наступний факт: у 1925 р. Херсонський окрвиконком виявився єдиним в Україні, який замість річного звіту окружного архівного управління надав звіт архіву окрвиконкому. При всій кумедності даної ситуації слід віддати належне завідувачці архіву, якій вдалося створити зі звалених у купу справ з перемішаними паперами різних років у тісній і темній кімнаті окрвиконкому багато в чому зразковий відомчий архів [30, арк. 48-49]. Сам архів зберігав документи не лише численних відділів Херсонського окрвиконкому, але й інших фондоутворювачів – Херсонського губернського земства, Херсонського й Дніпровського повітвиконкомів, революційного трибуналу, робітничо-селянської інспекції, комісії допомоги голодуючим, парткому тощо [30, арк. 50]. Згодом саме на його основі розпочалося формування фондів Херсонського окружного архівного управління.

Вперше питання про необхідність організації Херсонського окрарху було поставлено перед керівництвом місцевого окрвиконкому секретарем Одеського губарху І. Окаринським під час інспектування ним установ Херсона у вересні 1924 р. [29, арк. 37, 40]. Втім до практичної його реалізації через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників довелося чекати цілих два роки. Нестача фінансових і матеріально-технічних ресурсів, брак відповідних кадрів архівістів ставали головними перешкодами на шляху формування державної архівної служби на Херсонщині. Лише 4 листопада 1925 р. після заслуховування інформації інструктора Укрцентрархіву М. Тарасова президія Херсонського окрвиконкому ухвалила рішення *“лічити за необхідне приступити до практичної організації окружного архівного управління”* [31, арк. 150]. Саме цю дату за формальними ознаками слід вважати часом виникнення державної архівної служби в регіоні.

Зрештою, внаслідок спеціальної ухвали колегії ЦАУ УСРР від 24 липня 1926 р., його скарги до Президії ВУЦВК на бездіяльність Херсонського окрвиконкому, двох інспекційних відвідин Херсона інструктором Укрцентрархіву Г. Глухеньким у червні та вересні 1926 р., двох змін завідувачів Херсонського окрарху (Преде, Єфімов, Тінтман), численних інструктивних роз'яснень архівно-технічних питань практичну діяльність Херсонського окружного архівного управління вдалося налагодити восени 1926 р. Окрарх отримав належне фінансування, зручне приміщення, його штат було укомплектовано, розпочалася планомірна концентрація документів до архівосховищ [32, с. 15-16].

Отже, створення державної архівної служби на Херсонщині стало результатом цілеспрямованих зусиль центрального керівництва архівних органів УСРР. Нестача кадрів архівістів, відсутність надійного фінансового підґрунтя, брак матеріально-технічного забезпечення гальмували процес формування системи місцевих архівних установ. Це створило сприятливі умови для знищення архівних цінностей у регіоні. Не останню роль у руйнуванні документальної спадщини відіграли непрофесійні (а часом – й відверто злочинні) дії співробітників Херсонської особливої архівної комісії (1921-1922) – формально не архівного органу, який здійснював систематичну утилізацію архівних документів. Можна впевнено стверджувати, що сучасний

Державний архів Херсонської області не має ані моральних, ані правових підстав асоціювати початок своєї історії з функціонуванням ХОАК. Науково обґрунтованою датою заснування державної архівної служби на Херсонщині слід вважати 4 листопада 1925 р.

Джерела та література

1. Боровик В. Ф. Архівній службі Херсонщини – 90 років / В. Ф. Боровик // Архіви України. – 2011. – № 2-3. – С. 69-85.
2. Богдан Т. З історії архівного будівництва на Херсонщині / Т. Дяченко, О. Богдан // Архіви України. – 1966. – № 6. – С. 3-12.
3. Орлова З. С. Из истории архивного строительства на Херсонщине / З. С. Орлова // Проблемы археологии Северного Причерноморья: Мат-лы юбил. конф. к 100-летию основания Херсон. музея древностей. – Херсон, 1991. – С. 5-7.
4. Сінкевич І. Ю. Херсонська губерньська вчена архівна комісія / І. Ю. Сінкевич // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку: Наук. доп. Міжнарод. наук.-метод. конф. (21-24 травня 1997 р.). – Херсон, 1997. – Ч. 1. – С. 103-107.
5. Сінкевич І. Ю. Херсонська губерньська вчена архівна комісія: нові знахідки та старі проблеми / І. Ю. Сінкевич // Південний архів. Історичні науки: Зб. наук. пр. – Херсон, 1999. – Вип. 1. – С. 18-40.
6. Карпова А. В. З історії архівної справи на Херсонщині / А. В. Карпова // Південний архів. Історичні науки: Зб. наук. пр. – Херсон, 2001. – Вип. 6. – С. 5-13.
7. Ганченко Д. Л. Архівні установи Херсонщини: ретроспектива діяльності / Д. Л. Ганченко // Константи: альманах соціальних досліджень. – Херсон, 2006. – № 1(12). – С. 19-24.
8. Макієнко О. А. Документальна спадщина установ м. Херсона в реаліях постреволюційної доби (перша половина 1920-х років) / О. А. Макієнко // Пам'ятки: археографічний щорічник. – К., 2009. – Т. 10. – С. 77-93.
9. Макієнко О. А. Херсонські архіви й утилізаційна кампанія початку 1920-х років / О. А. Макієнко // Наукові записки / Херсонський обласний краєзнавчий музей. – Херсон, 2010. – С. 174-187.
10. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 30, 97 арк.
11. Держархів Херсонської обл., ф. Р-1887, оп. 3, спр. 188, 714 арк.
12. Там само, ф. Р-37, оп. 2, спр. 35, 509 арк.
13. Там само, ф. Р-439, оп. 1, спр. 2, 256 арк.
14. Там само, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 4, 659 арк.
15. Там само, ф. Р-411, оп. 1, спр. 12, 110 арк.
16. Держархів Миколаївської обл., ф. Р-97, оп. 1., спр. 8, 4 арк.
17. Держархів Херсонської обл., ф. Р-37, оп. 1, спр. 7, 263 арк.
18. Там само, ф. Р-3, оп. 1, спр. 4, 81 арк.
19. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 16, 44 арк.
20. Держархів Одеської обл., ф. Р-100, оп. 1, спр. 92, 94 арк.
21. Держархів Миколаївської обл., ф. Р-97, оп. 1, спр. 10, 15 арк.
22. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 12, 28 арк.
23. Держархів Херсонської обл., ф. Р-1887, оп. 3, спр. 241, 8 арк.
24. Там само, ф. Р-3172, оп. 1, спр. 4, 129 арк.
25. Там само, ф. Р-1, оп. 1, спр. 19, 235 арк.
26. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 69, 21 арк.

27. Матяш І. Особлива Всеукраїнська архівна комісія / І. Матяш, О. Макієнко // Українська архівна енциклопедія / Ред. кол.: І. Б. Матяш (гол.), І. Н. Войцехівська, Л. А. Дубровіна та ін. – К., 2008. – С. 634-635.
28. Держархів Одеської обл., ф. Р-100, оп. 1, спр. 80, 141 арк.
29. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 125, 51 арк.
30. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 182, 66 арк.
31. Держархів Херсонської обл., ф. Р-2, оп. 1, спр. 176, 181 арк.
32. Огляд діяльності Запорозького, Мелітопольського та Херсонського окружних архівних управлінь // Бюлетень Укрцентрархіву. – 1926. – № 18/20. – С. 14-16.

© Мвкієнко О. А., 2014

Дата надходження статті до редколегії 03.03.2014

Є. С. Сидорович

**ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ ФРАНЦУЗИВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.
(за документами державного архіву Херсонської області)**

Сучасна українська та російська історична наука зацікавлена в розробці проблеми впливу іноземців на становлення і розвиток окремих регіонів Російської імперії. В дослідженні конкретизується одне з таких направлень цієї об'ємної проблематики відносно півдня України.

Друга половина ХVІІІ століття ознаменувалася подальшим економічним розвитком Російської імперії. Одною з причин цього процесу являлося приєднання на південному заході держави нових земель, що і обумовило необхідністю освоєння даного регіону. Заселення необжитої території переселенцями як з внутрішніх губерній, так і іноземцями петербурзький двір розглядав в якості одного з шляхів вирішення економічних проблем. У зв'язку з цим, відомий історик В. Ключевський констатував, що розвиток Російської імперії – це історія держави, яка колонізується [5].

Процес розширення кордонів російської держави став можливим після закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 років. Саме, Кучук-Кайнарджирський мирний договір дав можливість почати освоювати території південної України [3]. Цьому ж сприяло приєднання Кримського півострова в 1783 році. Дещо пізніше Яський мир 1791 року, який був підписаний після закінчення військового конфлікту 1787-1791 років між Російською та Османською імперіями, інтенсифікував процес заселення степової частини держави. Петербурзький уряд вжив низку заходів для заселення цієї території не тільки російськими та українськими, а і західноєвропейськими переселенцями. В цей час на південних рубежах Імперії з'являються нові економічні центри (Херсонська, Катеринославська і Таврійська губернії), які стали також основними регіонами перебування іноземних емігрантів на півдні України. В результаті, разом з німцями, греками, італійцями, болгарями та іншими іноземцями на території Новоросії з'являються французи [2].

*Сидорович Єгор Сергійович, здобувач відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст.
Інституту історії України Національної академії наук України, м. Київ*